

COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME
EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS

PRVO ODJELJENJE

PREDMET LEBEDEV PROTIV RUSIJE

(Predstavka br. 4493/04)

PRESUDA

STRASBOURG

25. 10. 2007.

KONAČNI TEKST

2. 6. 2008.

Ova presuda će postati konačna pod okolnostima utvrđenim u članu 44, stav 2. Konvencije. Može podlijegati uređivačkoj reviziji.

© Ovaj prevod naručen je uz podršku Zaklade za ljudska prava Vijeća Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). Nije obavezujući po Sud. Za dalje informacije, vidi potpunu naznaku autorskih prava na kraju ovog dokumenta.

© Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court. For further information see the full copyright indication at the end of this document.

© Conseil de l'Europe/Court européenne des droits de l'homme, 2012. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour. Pour plus de renseignements veuillez lire l'indication de copyright/droits d'auteur à la fin présent document.

U predmetu Lebedev protiv Rusije,

Evropski sud za ljudska prava (Prvo odjeljenje), koji zasjeda kao Vijeće koje čine:

- g. C.L. ROZAKIS, *predsjednik*
- g. L. LOUCAIDES,
- gđa N. VAJIĆ,
- g. A. KOVLER,
- g. E. STEINER,
- g. K. HAJIYEV,
- g. S.E. JEBENS, *sudije,*

i g S. NIELSEN, *sekretar Odjeljenja,*

nakon zatvorenog vijećanja održanog 4. 10. 2007,
donosi sljedeću presudu, usvojenu tog datuma:

POSTUPAK

1. Predmet je pokrenut predstavkom (br. 4493/04) protiv Ruske Federacije, koju je, u skladu s članom 34. Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda (u daljem tekstu: Konvencija), Sudu podnio ruski državljani, g. Platon Leonidovič Lebedev (u daljem tekstu: podnosilac predstavke), na dan 22. 1. 2004.

2. Podnosioca su zastupali gđa Y. Liptser i Mr Y. Baru, advokati iz Moskve, te g. W. Peukert, advokat iz Strasbourga, te g. Amsterdam i g. Peroff, advokati iz Toronta. Odgovornu vladu predstavljao je g. P. Laptev, zastupnik Ruske Federacije pred Evropskim sudom za ljudska prava.

3. Podnosilac navodi, naročito, da između 31. 3. i 6. 4. 2004, njegov pritvor do suđenja nije bio zasnovan na sudskoj odluci; da rasprave o pritvoru održane 3. 7. 2003, 26. 12. 2003. i 8. 6. 2004. nisu ponudile dovoljne procesne garancije; da je razmatranje njegovih žalbi na naloge za pritvor od 26. 12. 2003. i 6. 4. 2004. bilo presporo. Podnosilac navodi i da Vlada nije ispoštovala svoje obaveze po članu 34. Konvencije, na osnovu činjenice da njegov advokat nije imao mogućnosti da se s njim sastane između 22. 3. i 12. 4. 2003.

4. Na dan 6. 4. 2004, Sud je odlučio da predmetu da prioritet, po pravilu 41. Pravila Suda. Odlukom od 18. 5. 2006, Sud je predstavku proglasio djelimično prihvatljivom.

5. Podnosilac i Vlada su podnijeli svoje dalje prismene opservacije (pravilo 59, stav 1).

ČINJENICE

I. OKOLNOSTI PREDMETA

6. Podnosilac je rođen 1956. i trenutno služi zatvorsku kaznu u kazneno-popravnoj ustanovi *FGU IK-3*, koja se nalazi u mjestu Kharp, u pokrajini Yamalo-Nenetskiy.

A. Podnosiočevo lišenje slobode

1. Podnosiočevo hapšenje

7. U vrijeme događanja opisanih u daljem tekstu, podnosilac je bio jedan od vodećih izvršnih rukovodilaca velike naftne kompanije Yukos. Na dan 20. 6. 2003, javni tužilac otvorio je istragu pod sumnjom za pronevjeru, počinjenu tokom privatizacije kompanije koja je bila u državnom vlasništvu, tokom 1994. godine, od strane grupe menadžera Yukosa i srodnih kompanija. U narednih nekoliko mjeseci, neki od njih su uhapšeni i optuženi, uključujući g. Khodorkovskiy, bivšeg direktora Yukosa; drugi su, iz straha od krivičnog gonjenja, napustili Rusiju.

8. Na dan 2. 7. 2003. godine, podnosilac je primljen u bolnicu u vezi sa svojim hroničnim oboljenjima. Istog dana, dok je bio u bolnici, podnosoca su organi gonjenja uhapsili kao osumnjičenog u gore pomenutom krivičnom predmetu. Iz bolnice je odveden u centar za predpretni pritvor.

9. Na dan 3. 7. 2003, tužilac je podnosioca i još dvije osobe optužio za prevaru i nepoštivanje sudske naloga. Tužilac je ustvrdio da je 1994. godine podnosilac prevario državu: na privatizacijskom tenderu je kupio vlasnički udio u velikoj rudarskoj kompaniji, ali nije ostvario povratno ulaganje u tu kompaniju, mada je to bila obaveza najboljeg ponuđača na tenderu. Nadalje, podnosilac nakon toga nije ispoštovao presudu koja mu je nalagala da vlasnički udio vrati državi.

10. Podnosiočevi advokati uložili su prigovor na hapšenje i ostali pri tome da je njegov pritvor nekompatibilan s njegovim zdravstvenim stanjem. Istog dana, 3. 7. 2003, tužilaštvo je od Okružnog suda Basmanniy u Moskvi tražilo da podnosiocu produži pritvor.

2. Inicijalni nalog za pritvor

11. Rasprava o pritvoru trebala je da počne 3. 7. 2003. u 16:30 sati. Podnosilac je od suda tražio da odgodi raspravu, da bi se omogućilo učešće njegovih advokata. Sud je taj zahtjev odbacio, na osnovu toga što su advokati bili valjano obaviješteni o raspravi dva sata ranije, ali se nisu pojavili. Sud je odlučio da rasprava o pritvoru bude zatvorena za javnost.

12. Prema podnosiočevim advokatima, oni su za raspravu o pritvoru saznali sat i četrdeset pet minuta prije početka. Kad su stigli u zgradu suda, nisu mogli prisustvovati, jer je sudija zaključao prostoriju i odbio da je otvori.

13. Nakon što je saslušao podnosioca i tužilaštvo, sud je odlučio da podnosioca u uputi u pritvor. Sudska odluka nije precizirala trajanje pritvora. Što se tiče odsustva advokata na toj raspravi, sud je primijetio sljedeće:

“Sud smatra neosnovanim i ne može prihvatiti [podnosiočev] zahtjev za odgađanje [odluke] dok [njegovi advokati] ne budu u mogućnosti da prisustvuju. Dokumenti koje su predložili istražni organi dokazuju da su [advokati] bili obaviješteni o vremenu i mjestu rasprave unaprijed, konkretno u 14: 45 sati na dan 3. 7. 2003 [oni] su bili obaviješteni da će u 16:30 na dan 3. 7. 2003 [Okružni sud Basmanniy] razmatrati [zahtjev istražnog organa za nalog o pritvoru]. U stvarnosti, rasprava... je počela 3. 7. 2003. u 17:30, ali [advokati] još uvijek nisu stigli, niti su predložili valjane razloge za svoje odsustvo...”

14. Odbrana se žalila na nalog o pritvoru, ali je na dan 23. 7 2003. Sud grada Moskve potvrdio. Podnosiočevi advokati bili su prisutni na raspravi po žalbi; podnosilac nije. Na toj raspravi je tužilaštvo predložilo dodatne dokaze u korist podnosiočevog pritvora. Žalbeni sud je za svoju odluku dao sljedeće razloge:

“[Tužilaštvo je predložilo] dokaze da [podnosilac] posjeduje tri pasoša, da je većina [njegovog] novca [konvertirana] u stranu valutu i položena na inostrane... bankovne račune, da posjeduje nekretnine u inostranstvu, i da je najveći dio njegovih poslovnih aktivnosti lociran izvan Rusije. Na raspravi [podnosiočevi] advokati ove dokaze nisu osporili. [Ti dokazi], zajedno sa činjenicom da je [podnosilac] rukovodilac nekoliko komercijalnih banaka i da ima međunarodne veze, podržavaju odluku [prvostepenog] suda da bi [podnosilac], ako ostane na slobodi, mogao pobjeći od istrage i suđenja, utjecati na ... svjedoke, uništavati dokaze, te na druge načine ometati postupak...”

Nadalje, žalbeni sud je zaključio da su podnosiočevi advokati valjano obaviješteni o terminu rasprave pred Okružnim sudom, ali se nisu pojavili. Sud je primijetio da su podnosiočevi advokati obaviješteni u uredu Generalnog tužioca, koja se nalazi u neposrednoj blizini zgrade Okružnog suda Basmanniy. Advokati odbrane su imali tri sata da tu stignu, ali se nisu pojavili na vrijeme. Shodno tome, sudija je imao razloga da im ne dozvoli da uđu, “jer kad su stigli u sud, rasprava je već bila počela, a bila je zatvorena za one koji nisu u njoj učestvovali”.

15. Istraga je okončana 20. 7. 2003. Podnosilac i njegovi advokati su 22. 7. 2003. počeli izučavati tužilački spis.

3. Produžetak pritvora dok traje istraga

16. Tužilaštvo je od Okružnog suda Basmanniy tri puta tražilo da produži podnosiočev pritvor, da mu se omogući da izuči tužilački spis. Na dan 28. 8. 2003, sud je pritvor produžio do 30. 10. 2003. Odbrana je na tu odluku uložila žalbu, koju je 15. 10. 2003. Sud grada Moskve odbacio.

17. Sud je 28. 10. 2003. produžio pritvor do 30. 10. 2003. Žalbu advokata na ovaj nalog za pritvor Sud grada Moskve odbacio je 23. 12. 2003.

18. Na dan 26. 12. 2003, sud je produžio pritvor do 30. 3. 2004. Sud je u nalogu za pritvor ponovio razloge za pritvor koji su navedeni u nalogu od 3. 7. 2003. Rasprava od 26. 12. 2003. održana je iza zatvorenih vrata.

19. Na dan 30. 12. 2003. podnosiočev advokat, a 9. 1. 2004. i sam podnosilac, podnijeli su kratke žalbe na odluku od 26. 12. 2003. Prema Vladi, zapisnik sa rasprave od 26. 12. 2003. potpisan je 5. 1. 2004. Međutim, podnosiočevi advokati nisu ga dobili od sekretarijata suda sve do 14. 1. 2004. Podnosilac izjavljuje da je zapisnik deponiran u sekretarijat Okružnog suda Basmanij tek tri sedmice nakon rasprave. Po Vladu, sud je 22. 1. 2004. od podnosiočevog advokata dobio komentare na zapisnik; istog dana je te komentare odbacio, te potvrdio tačnost zapisnika sa rasprave. Na dan 23. 1. 2004. podnosiočev advokat, a 5. 2. 2004. i sam podnosilac, podnijeli su detaljno obrazložene žalbe na odluku od 26. 12. 2003. Obrazložene žalbe do suda su stigle 6. 2. 2004. Na dan 9. 2. 2004, Sud grada Moskve potvrdio je odluku od 26. 12. 2003.

4. Podnosiočev pritvor tokom suđenja

20. Nakon što je podnosilac završio s izučavanjem tužilačkog spisa, na dan 26. 3. 2004, tužilaštvo je spis predložilo Okružnom sudu Meschanskiy u Moskvi, za zakazivanje suđenja.

21. Na dan 6. 4. 2004, Okružni sud Meschanskiy preliminarnu raspravu zakazao je za 15. 4. 2004. i odlučio da do tada podnosilac treba da ostane u pritvoru. Za tu odluku nije dat bilo kakav razlog. Čini se da podnosilac na toj raspravi nije bio prisutan, ali jeste njegov advokat.

22. Podnosiočev advokat je 12. 4. 2004. poštom uložio žalbu na tu odluku, tvrdeći da sud nije saslušao podnosioca, niti naveo bilo kakve razloge za pritvor.

23. Podnosiočev advokat je 15. 4. 2004. tražio od suda da pusti podnosioca, jer nikakve sudske odluke o pritvoru nije bilo od 30. 3. 2004, kad je pritvor istekao, do 6. 4. 2004, kad je sud prihvatio predmet za suđenje. Istog dana, 15. 4. 2004, sud je ovaj zahtjev odbacio, zato što je tužilaštvo blagovremeno predložilo spis za suđenje, te zato što je od tog trenutka sud postao nadležan za podnosioca (*перечисление за судом*). Sud je odlučio i da podnosilac treba da ostane u pritvoru tokom suđenja. Tu odluku sud je je zasnivao na razlozima navedenim u nalogu za pritvor iz 2003. godine. I podnosilac i njegovi advokati bili su prisutni na raspravi 15. 4. 2004.

24. Na dan 22. 4. 2004, Sud grada Moskve primio je žalbu podnosiočevog advokata protiv odluke od 6. 4. 2004, poslanu poštom (vidi stav 22. u gornjem tekstu). Na dan 26. 4. 2004, sud je žalbu prosljedio tužilaštvu na komentare. Sud je 14. 5. 2004. od tužilaštva i od privatnih

tužilaca primio kompletiranu dokumentaciju. Na dan 20. 5. 2004. dokumentacija je prosljeđena odbrani. Na naveden datum, sud je raspravu zakazao za 27. 5. 2004. Podnosiočev advokat je 26. 5. 2004. podnio dodatnu žalbu. Sud je dodatnu žalbu prosljeđio tužilaštvu na komentare. Nakon što je primio komentare, sud je raspravu zakazao za 9. 6. 2004.

25. Na dan 8. 6. 2004, Okružni sud Meschanskiy održao je preliminarne raspravu u krivičnom predmetu protiv g. Khodorkovskiyja i g. Kraynova, podnosiočevih suoptuženika. Tokom rasprave, sud je odlučio da podnosiočev predmet i premdete protiv njegovih suoptuženika spoji, uputio predmet na suđenje i potvrdio da podnosilac treba da ostane u pritvoru. Sud je, isto tako, odlučio da će suđenje biti otvoreno za javnost. Podnosilac i njegovi advokati nisu bili prisutni na toj raspravi, a tužilaštvo jeste.

26. Na dan 9. 6. 2004, Sud grada Moskve odbacio je žalbu na odluke Okružnog suda Meschanskiy od 6. i 15. 4. 2004. Sud grada Moskve potvrdio je zakonitost podnosiočevog pritvora između 30. 3. i 15. 4. 2004; isto tako, odlučio je da su odluke od 6. i 15. 4. 2004. bile zakonite.

27. Sud grada Moskve je 29. 7. 2004. odbacio žalbu protiv odluke od 8. 6. 2004. Podnosiočevi advokati učestvovali su u raspravi po žalbi, ali podnosilac nije. Sud grada Moskve smatrao je da je odluka Okružnog suda Meschanskiy, kojom se produžava pritvor, bila u skladu s odredbama Zakona o krivičnom postupku, te da se zasnivala na materijalu koji se nalazi u spisu. Nadalje, Sud grada Moskve pribavio je medicinsko uvjerenje o g. Lebedevu od zatvorskeg ljekara, koji je zdravstveno stanje podnosioca opisao kao "zadovoljavajuće". Žalbeni sud zaključio je da podnosilac treba da ostane u pritvoru tokom suđenja.

28. Na raspravi od 10. 9. 2004, tužilac je od suda tražio da produži podnosiočev pritvor do 26. 12. 2004, jer je prethodni nalog za pritvor isticao 26. 9. 2004. Odbrana je uložila prigovor, ali je sud udovoljio tom zahtjevu i produžio pritvor kako je tražebr. Razlozi koje je Okružni sud dao u svojoj odluci od 10. 9. ponovili su razloge navedene u odluci od 15. 4. 2004 (vidi stav 23. u gornjem tekstu). U nekoliko navrata tokom narednih nekoliko mjeseci, Okružni sud Meschanskiy produžavao je podnosiočev pritvor.

29. Na dan 16. 5. 2005, Okružni sud Meschanskiy donio je osuđujuću presudu i podnosiocu izrekao zatvorsku kaznu od devet godina.

B. Posjete podnosiočevih advokata zatvoru

30. G. Baru, advokat podnosioca, posjetio ga je u zatvoru 4. 12. 2003. i 22. 3. 2004. Tokom posjete mu je podnosilac dao zabilješke vezane za suđenje. Dok je g. Baru izlazio, stražari su ga zaustavili i zaplijenili te bilješke. Tužilaštvo ih je kasnije vratilo.

31. Gđa Liptser, drugi podnosiočev advokat, imenovana je 22. 3. 2004. da ga zastupa pred sudom. Pokušala je 23. 3. 2004. da ga posjeti u zatvoru.

Međutim, uprava zatvora odbila je posjetu, jer gđa Liptser nije imala ovlaštenje da ga zastupa pred domaćim sudovima. U narednih nekoliko dana, gđi Liptser nije dozvoljeno da vidi svog klijenta; međutim, prema evidenciji koju vodi pritvorska ustanova i koju je Vlada predložila, podnositelj se sastao sa svojim drugim advokatima. Konkretno, g. Baru ga je posjećivao 30. 3, 1. i 2. 4. 2004, te 5. do 9. 4. 2004. Gđa Liptser je odgovarajuće ovlaštenje dobila 12. 4. 2004, te joj je dozvoljeno da vidi podnosioca. Kasnije se zbog ovih činjenica žalila Okružnom sudu Preobrazhenskiy, ali je sud 26. 4. 2004. odlučio da nije nadležan da razmatra tu žalbu. U cjelini sagledano, u periodu koji se ovdje razmatra, podnositelj je imao oko 20 sastanaka s gđom Lipster.

II. RELEVANTNI DOMAĆI ZAKON I PRAKSA

32. Član 22, dio 2. Ustava Ruske Federacije predviđa da pritvor mora biti po nalogu suda. Pritvor bez sudskog naloga dozvoljen je samo na period od 48 sati.

33. Zakon o krivičnom postupku iz 2001. godine predviđa:

Član 108. Pritvor do suđenja

“1. Pritvor do suđenja kao mjeru čuvanja sud primjenjuje samo tamo gdje je nemoguće primijeniti drugu, manje strogu, mjeru predostrožnosti...

...

3. Tamo gdje postoji potreba da se pritvor primijeni kao mjera predostrožnosti... istražni organ shodno to traži od suda...

4. [Zahtjev] treba da razmatra sudija pojedinac okružnog suda... uz učešće osumnjičenika ili optuženika, javnog tužioca i branioca, ako se pojavljuje u postupku. [Zahtjev teba da se razmatra] na mjestu preliminarne istrage ili pritvora, u roku od 8 sati od prijema [zahtjeva] sudu.... Neopravdano odsustvo stranaka, koje su bile blagovremeno obaviještene o vremenu i mjestu rasprave, ne treba da spriječi [sud] u razmatranju zahtjeva [za pritvor], osim u slučaju odsustva optuženika.

...

7. Nakon što razmotri zahtjev [za pritvor], sudija treba da donese jednu od sljedećih odluka:

1) da primijeni mjeru pritvora do suđenja, kao mjeru čuvanja u odnosu na optuženog;

2) da odbaci zahtjev [za pritvor];

3) da odgodi razmatranje zahtjeva za period do 72 sata, tako da stranka koja je podnijela zahtjev može predložiti dodatne dokaze kojima taj zahtjev potkrepljuje.”

Član 109. Vremensko ograničenje pritvora do suđenja

“1. Period pritvora tokom istrage krivičnih djela ne može trajati duže od dva mjeseca.

2. Ako je nemoguće završiti preliminarnu istragu u roku od dva mjeseca, te ako ne postoje razlozi za izmjenu ili ukidanje preventivne mjere, ovo vremensko ograničenje može na period do šest mjeseci može produžiti sudija okružnog ili mjesnog suda relevantnog nivoa, u skladu s procedurom predviđenom članom 108. ovog Zakona. Dalji produžetak ovog perioda na vrijeme do 12 mjeseci može se primijeniti u odnosu na osobe koje su optužene za izvršenje teških ili naročito teških krivičnih djela, samo u slučajevima posebne složenosti krivičnog predmeta, te pod uslovom da postoje osnove za primjenu ove preventivne mjere, a produženje može odrediti sudija istog suda, po zahtjevu istražnog organa, podnesenom uz saglasnost tužioca odgovarajućeg subjekta Ruske Federacije, ili vojnog tužioca istog statusa.

3. Trajanje pritvora može se produžiti i preko 12 mjeseci, ali ne više od 18 mjeseci, samo u izuzetnim slučajevima i u pogledu osobe optužene za izvršenje teških ili naročito teških krivičnih djela, a naložiti ga može [sudija] po zahtjevu istražitelja, podnesenom uz saglasnost Generalnog tužioca Ruske Federacije ili njegovog zamjenika.

4. Dodatni produžeci ovog vremenskog roka nisu dozvoljeni. ...”

Član 110. Ukidanje ili izmjena preventivne mjere

“1. Preventivna mjera mora se ukinuti kad prestane biti neophodna, ili se izmijeniti u strožiju ili blažu mjeru, ako se osnov za primjenu preventivne mjere... promijeni.

2. Ukidanje ili izmjena preventivne mjere treba da se izvršava po nalogu osobe koja vodi istragu, istražitelja ili tužioca ili sudije ili sudskom odlukom.

3. Preventivna mjera koju u predpretnoj fazi primijeni tužilac, istražitelj ili ispitivač, po svom pismenom nalogu, može se otkazati ili izmijeniti samo uz saglasnost tužioca.”

Član 123. Pravo na žalbu

“Radnje (propusti) i odluke organa koji vrši i stragu, ispitivača, istražitelja, tužioca i suda mogu biti predmet žalbe u skladu s postupkom predviđenim ovim Zakonom, a žalbu mogu podnijeti učesnici u krivičnom postupku, te druga lica, u mjeru u kojoj poduzete procesne radnje i donesene procesne odluke pogađaju njihove interese.”

Član 227. Ovlaštenja sudije u pogledu krivičnog predmeta podnesenog za suđenje

“1. Kad se krivični predmet podnese [sudu], sudija mora odlučiti o sljedećem; ili

(i) da predmet proslijedi u [odgovarajuću] nadležnost; ili

(ii) da održi preliminarnu raspravu; ili

LEBEDEV protiv RUSIJE, PRESUDA

(iii) da održi raspravu.

2. Odluka sudije je u formi rješenja...

3. Odluka se donosi u roku od 30 dana od dana kad je predmet podnesen sudu. Ako je optuženi u pritvoru, sudija mora donijeti odluku u roku od 14 dana od dana podnošenja predmeta sudu...”

Član 228. Elementi koji se moraju utvrditi u vezi s krivičnim predmetom podnesenim za suđenje

“Kad se krivični predmet podnese za suđenje, suduđa mora u odnosu na svakog optuženog utvrditi sljedeće elemente:

- (i) da li je taj sud nadležan za dati predmet;
- (ii) da li su uručene kopije optužnice;
- (iii) da li mjeru čuvanja treba ukinuti ili izmijeniti;
- (iv) da li podnesenim zahtjevima treba udovoljiti ...”

Član 231. Određivanje predmeta za suđenje

“1. Kad nema osnova za donošenje nijedne od odluka opisanih u postavovima (i) ili (ii) prvog stava člana 227, sudija treba da odredi predmet za suđenje... U rješenju... sudija treba da odluči o sljedećim pitanjima:

...

(vi) o mjeri čuvanja, osim u slučajevima kad su odabrani predpretni pritvor ili kućni pritvor...”

Član 255. Mjera čuvanja tokom suđenja

“1. Tokom suđenja, sud može naložiti, izmijeniti ili ukinuti mjeru predostrožnosti u pogledu optuženog.

2. Ako je optuženi bio u pritvoru prije suđenja, njegov pritvor ne može biti duži od šest mjeseci od trenutka kad sud primi predmet za suđenje, do trenutka kad sud izrekne presudu, s izuzecima predviđenim stavom 3. ovog člana.

3. Su [...] može produžiti optuženikov predpretni pritvor. Pritvor se može produžiti samo u pogledu optuženog koji se tereti za teška ili naročito teška krivična djela, i to svaki put za ne više od po 3 mjeseca...”

Član 259. Zapisnik sa rasprave

“1. Tokom rasprave se vodi zapisnik. ...

6. Zapisnik sa rasprave moraju izraditi i potpisati predsjedavajući sudija i sekretar suda, u roku od tri dana od rasprave. ...”

Član 376. Određivanje predmeta za raspravu po žalbi

“1. Po prijemu krivičnog predmeta sa žalbom... , sudija mora odrediti datum, vrijeme i mjesto rasprave [po žalbi].

2. Stranke se moraju obavijestiti o datumu, vremenu i mjestu [rasprave po žalbi] najkasnije četrnaest dana prije te rasprave. Sud odlučuje o tome da li će pritvorenik kojem je izrečena kazna biti pozvan na raspravu.

3. Pritvorenik kojem je izrečena kazna koji je iskazao želju da bude prisutan [na raspravi po žalbi] ima pravo da bude prisutan lično ili da svoj iskaz da video-linkom. Sud odlučuje u kom obliku će se osigurati učešće osobe kojoj je izrečena kazna. ...”

34. Ustavni sud Ruske Federacije je 22. 3. 2005. usvojio Odluku br. 4-*P* po apelaciji koju je podnijela grupa pojedinaca, uključujući ovog podnosioca. Žalili su se na *de facto* produžetak pritvora nakon što su tužilačko organi predmete uputili na odgovarajuće sudove. Sud je zaključio da su odredbe Zakona koje podnosilac i drugi apelanti osporavaju u skladu s Ustavom Ruske Federacije. Međutim, način na koji ih sudovi u praksi tumače može biti u suprotnosti s njihovim ustavnim značenjem. Naročito u tački 3.2. Odluke, Ustavni sud smatra:

“Drugi dio člana 22. Ustava Ruske Federacije predviđa da je... pritvor dozvoljen samo na osnovu sudskog naloga ... Shodno tome, ako je period pritvora, kako je definiran sudskim nalogom, istekao, sud mora odlučiti o produženju pritvora, ili se optuženo lice mora pustiti...

Ova pravila zajednička su za sve faze krivičnog postupka, te pokrivaju i prelazak iz jedne faze u drugu. ... Prelazak predmeta u drugu fazu ne okončava automatski mjeru čuvanja primijenjenu u ranijim fazama.

Shodno tome, kad tužilaštvo predmet uputi sudu, mjera čuvanja primijenjena u predraspravnoj fazi... može se nastaviti primjenjivati do isteka perioda za koji je određena datom sudskom odlukom [koja je izriče]...

[Prema članovima 227. i 228. Zakona o krivičnom postupku] nakon što primi krivični predmet koji se odnosi na optuženika u pritvoru, sudu treba, u roku od 14 dana, da zakaže raspravu i ustanovi “da li mjeru čuvanja treba ukinuti ili izmijeniti”. Ova formulacija impicira da odluka da se optuženi pritvori ili da mu se pritvor produži, donesena u predraspravnoj fazi, može stajati nakon završetka predraspravne istrage i upućivanja predmeta sudu, samo do kraja perioda za koji je ta mjera čuvanja određena.

Tužilaštvo, sa svoje strane, kad donosi optužnicu i predmet upućuje sudu, treba da provjeri da nije istekao period pritvora i da li je dovoljan da omogućava da sudija donese odluku [o daljem pritvoru optuženog do suđenja]. Ako je do upućivanja predmeta sudu taj period istekao, ili se čini da je nedovoljan da omogući sudiji da donese odluku [o pritvoru], tužilac, primjenjujući članove 108. i 109. Zakona o krivičnom postupku, [must] mora tražiti od suda da produži pritvor.”

U svojoj Odluci, Ustavni sud dalje smatra:

“Pošto je lišenje slobode ... dopušteno samo na osnovu sudske odluke, donesene na raspravi ... pod uslovom da je pritvoreniku data prilika da sudu iznese svoje argumente, zabrana izdavanja naloga za pritvor ... bez rasprave važi za sve sudske odluke, bilo da se one tiču inicijalnog izricanja ove mjere čuvanja, ili njene potvrde.”

35. Ustavni sud je 22. 1. 2004. donio Odluku br. 66-*O* o apelaciji u vezi s odbijanjem Vrhovnog suda da pritvoreniku dozvoli da prisustvuje raspravi po žalbi po pitanju pritvora. Ustavni sud smatra:

“Član 376. Zakona o krivičnom postupku, koji uređuje prisustvo optuženika kojem je pred žalbenim sudom je određen pritvor... ne može se tumačiti tako da optuženika koji je u pritvoru... liši prava da iskaže svoje mišljenje žalbenom sudu, bilo ličnim prisustvom na raspravi, ili drugim zakonitim sredstvima, po pitanjima vezanim za razmatranje njegove pritužbe na sudsku odluku koja se tiče njegovih ustavnih prava i sloboda...”

36. Član 72, stavovi 3. i 4. Zakona o krivičnom postupku iz 1996. godine predviđa da se vrijeme koje je optuženo lice provelo u predraspravnom pritvoru i pritvoru do suđenja uključuje u trajanje lišenja slobode u skladu s izrečenom kaznom.

ZAKON

I. PRELIMINARNI PRIGOVORI VLADE U POGLEDU PRITUŽBE PO ČLANU 5, STAV 1. KONVENCIJE

A. Neiscrpljenje domaćih lijekova

37. U svojim opservacijama vezanim za meritum predmeta, Vlada tvrdi da podnosilac nije iscrpio domaće lijekove. Pokrenuo je postupak pred Ustavnim sudom Rusije, koji je okončan Odlukom 4-P od 22. 3. 2004, u njegovu korist. Vlada smatra da to pitanje još nije riješeno na domaćem nivou.

38. Sud primjećuje da se Vladin prigovor može tumačiti na dva načina: prvo, tako da implicira da je pritužba Ustavnom sudu efektivan lijek koji je trebalo iscrpiti i drugo, tako da sugerira da Odluka Ustanvog suda podnosiocu otvara neke nove pravne puteve, koji ranije nisu postojali. Na ovaj ili na onaj način, Sud primjećuje da je vlada ovaj prigovor po prvi put istakla u svojim dodatnim opservacijama u vezi s meritumom, na dan 14. 6. 2006, nakon što je usvojena odluka oprihvatljivosti pritužbe. U takvim

okolnostima, prvo pitanje na koje treba odgovoriti je da li je Vladi automatski nemoguće podnošenje takvog prigovora.

39. U principu, Sud je nadležan da primi izjašnjenja o neispunjenju domaćih lijekova ukoliko ih odgovorna država podnosi prije donošenja konačne odluke o prihvatljivosti (vidi, uz druge izvore, i *K. o T protiv Finske* [Veliko vijeće], br. 25702/94, stav 145, ECHR 2001-VII, i *N.C. protiv Italije* [Veliko vijeće], br. 24952/94, stav 44, ECHR 2002-X). U kontekstu ovog predmeta, to znači da čak i ako je pritužba Ustavnom sjudu bila “djelotvoran lijek” od samog početka, Vlada automatski nema mogućnost da to pitanje pokrene pred Sudom.

40. Sud prihvata da razlozi koji pokreću prigovor na prihvatljivost mogu ponekad postati poznati tek nakon odluke o prihvatljivosti. Međutim, to ovdje nije slučaj, jer je Odluka br. 4-*P* usvojena dosta prije odluke o prihvatljivosti. Sud pocrtava u vezi s tim da tamo gdje se tokom postupka pred Sudom pojave novi, pravno relevantni procesni događaji, u interesu je valjanog ostvarivanja pravde da država ugovornica odmah podnese formalni prigovor (vidi, *mutatis mutandis*, *N.C. protiv Italije* [Veliko vijeće], navod gore, stav 39). Čak i pod pretpostavkom da je ta Odluka otvorila podnosiocu nove pravne mogućnosti, Vlada o tome nije obavijestila Sud do septembra 2006. Sud ne može prepoznati nikakve vanredne okolnosti koje bi Vladu oslobodile obaveze ta takav prigovor podnese blagovremeno (vidi *Prokopovich protiv Rusije*, br. 58255/00, stav 29, 18. 11. 2004).

41. Ukupno posmatrano, Sud smatra da Vlada automatski nema mogućnost da pokrene prigovor u vezi s navodnim neispunjenjem domaćih lijekova, te ga odbacuje.

B. Status žrtve

42. Nadalje, Vlada tvrdi da odluka Ustavnog suda od 22. 3. 2005. podnosioca lišava statusa žrtve. Ustavni sud je otvoreno potvrdio kršenje njegovih prava. Nadalje, vrijeme koje je podnosilac proveo u pritvoru do suđenja oduzeto mu je od izrečene kazne.

43. Na samom početku, Sud primjećuje da je sličan argument odbacio u predmetu *Pavletić protiv Slovačke* (br. 39359/98, stavovi 60-61, 22. 6. 2004). Kao i u predmetu *Pavletić*, i u ovom predmetu Vlada nije postavila prigovor u fazi postupka kad se odlučivalo o prihvatljivosti. U tom pogledu, može se smatrati da im je, u principu, automatski nemoguće pokretati taj prigovor u ovoj fazi (pravilo 55. Pravila suda; vidi, između ostalog, i *Amrollahi protiv Danske*, br. 56811/00, stav 22, 11. 7. 2002; *Mansur protiv Turske*, presuda od 8. 6. 1995, Serija A, br. 319-B, stavovi 47. i 48; i *Nikolova protiv Bugarske* [Veliko vijeće], br. 31195/96, stav 44, ECHR 1999-II).

44. U svakom slučaju, Sud se ne može složiti s Vladom da podnosilac više nema status žrtve u smislu člana 32. Sud u vezi s tim pocrtava da

podnosilac može izgubiti status žrtve ako se ispune dva uslova: prvo, vlasti trebaju da potvrde navodna kršenja, bilo eksplicitno ili suštinski, i drugo, moraju da osiguraju preinaku (vidi *Guisset protiv Francuske*, br. 33933/96, stavovi 66-67, ECHR 2000-IX). Odluka ili mjera povoljna po podnosioca u principu nije dovoljna da mu ukine status “žrtve”, ako nema takve potvrde i preinake (vidi *Constantinescu protiv Rumunije*, br. 28871/95, stav 40, ECHR 2000-VIII).

45. Vraćajući se konkretnom predmetu, Sud primjećuje da se odluka i ne može smatrati “potvrdom” kršenja prava podnosioca. Ustavni sud nije razmatrao pojedinačnu situaciju podnosioca kao takvu, već je dao ustavno tumačenje zakona.

46. Nadalje, odluka sama po sebi podnosiocu ne daje preinaku u pogledu nedostataka koji se tiču zakonitosti njegovog pritvora. Čini se da, formalno govoreći, odluka ne može poslužiti kao osnov za razmatranje podnosićeve pritužbe u pogledu njegovog nezakonitog pritvora, a iz Vladinog podneska nije jasno kakve je druge efekte odluka mogla imati.

47. Što se tiče činjenice da je period koji je podnosilac proveo u pritvoru prije izricanja kazne uključena u trajanje kazne, Sud primjećuje da, u principu, ublažavanje kazne može datog pojedinca lišiti statusa žrtve, kad državne vlasti potvrde kršenje Konvencije i podnosićevu kaznu smanje u mjerljivom obimu, da bi preinačili prethodna kršenja člana 5 (vidi, *mutatis mutandis*, *Dzelili protiv Njemačke*, br. 65745/01, stavovi 83 *et seq.*, 10. 11. 2005). Međutim, u ovom konkretnom predmetu, uključivanje vremena provedenog u pritvoru u sveukupno vrijeme koje podnosilac treba da odsluži nije ni na koji način povezano s navodnim kršenjem člana 5, stav 1. Konvencije. Kako proizilazi iz člana 72. Krivičnog zakona, vrijeme provedeno u pritvoru automatski se oduzima od konačne presude, bez obzira na to da li je bilo neregularno ili ne.

48. Shodno tome, ne može se reći da je podnosilac izgubio status žrtve u smislu člana 34. Konvencije. Prema tome, Vladin prigovor se treba odbaciti.

II. NAVODNO KRŠENJE ČLANA 5, STAV 1. KONVENCIJE

49. Podnosilac se žalio po članu 5, stav 1 (c) Konvencije, da između 31. 3. i 6. 4. 2004. njegov pritvor nije bio zasnovan na sudskoj odluci, te je, prema tome, bio “nezakonit”. U smislu relevantnosti, član 5. kaže:

“Svako ima pravo na slobodu i sigurnost ličnosti. Niko ne smije biti lišen slobode izuzev u niže navedenim slučajevima i u skladu sa zakonom propisanim postupkom:

...

(c) zakonitog hapšenja ili lišenja slobode radi privođenja nadležnoj sudskoj vlasti, kada postoji opravdana sumnja da je ta osoba izvršila krivično djelo ili kada postoje valjani razlozi da se osoba spriječi da izvrši krivično djelo ili da, nakon izvršenja krivičnog djela, pobjegne...”

A. Izjave stranaka

50. Vlada tvrdi da je ova pritužba očigledno neutemeljena. Po članu 255. Zakona o krivičnom postupku, pritvor je trajao tokom suđenja. Čim je tužilaštvo uputilo predmet sudu, podnosilac je “dodijeljen” sudu (*перечислен за судом*). U takvim okolnostima, Okružni sud je, po članu 227, stav 3. Zakona o krivičnom postupku, imao četrnaest dana da odluči o podnosiočevom pritvoru. Prema tome, važenje odluke Okružnog suda Basmanniy od 26. 12. 2003. trajalo je do 6. 4. 2004.

51. Podnosilac insistira na svojoj pritužbi. Kako Ustavni sud tumači član 255, pritvor je morao biti utemeljen na sudskoj odluci.

B. Ocjena Suda

52. Sud primjećuje da je podnosiočev pritvor do suđenja istekao nekoliko dana nakon što je tužilaštvo predmet uputilo na suđenje. Međutim, tek sedam dana kasnije sud odlučuje da podnosilac treba da ostane u pritvoru i tokom suđenja. Pojavljuje se pitanje da li je njegov pritvor tokom te sedmice bio “zakonit” u smislu člana 5, stav 1.

53. Sud pocrtava da termini “zakonit” i “u skladu sa zakonom propisanim postupkom” upotrijebljeni u članu 5, stav 1. Konvencije suštinski upućuju na domaći zakon i obavezu države da uskladu materijalne i procesne odredbe. Konvencija uz to traži i da svako lišenje slobode bude u skladu sa svrhom člana 5, što je da se spriječi da osobe budu lišene slobode proizvoljno (vidi, uz druge izvore, i, *Erkalo protiv Holandije*, presuda od 2. 9. 1998, *Reports of Judgments and Decisions* 1998-VI, str. 2477, stav 52).

54. Prvenstveno je na domaćim vlastima, konkretno na sudovima, da tumače i primjenjuju domaći zakon. Međutim, pošto po članu 5, stav 1, nepoštivanje domaćeg zakona podrazumijeva kršenje Konvencije, iz toga proizilazi da Sud može i treba da koristi određeno ovlaštenje da sagleda da li je zakon ispoštovan. Period pritvora će, u principu, biti zakonit ako je obavljen po sudskom nalogu (vidi *Douiyeb protiv Holandije* [Veliko vijeće], br. 31464/96, stavovi 44-45, 4. 8. 1999). U vezi s tim, Sud bi naglasio da je, s obzirom na važnost lične slobode, neopodno da važeći domaći zakon zadovoljava standard “zakonitosti” koji postavlja Konvencija, a koji traži da svi zakoni, bilo pisani ili nepisani, budu dovoljno precizni da građanima omoguće – uz odgovarajući savjet, ako je to potrebno – da predvide, do stepena koji je u datim okolnostima razuman, posljedice koje data radnja može podrazumijevati (vidi *Steel i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 23. 9. 1998, *Reports* 1998-VII, str. 2735, stav 54).

55. Vođen ovakvim pristupom, Sud je u jednom broju predmeta osudio praksu držanja optuženika u pritvoru samo na osnovu optužnice, bez odgovarajućeg sudskog naloga za to (vidi *Baranowski protiv Poljske*, br. 28358/95, stavovi 42-58, ECHR 2000-III; vidi i *Ječius protiv Litvanije*,

br. 34578/97, stav 56, ECHR 2000-IX). U predmetu *Baranowski*, podnosiočev kontinuirani pritvor bio je rezultat pravosudne prakse ustanovljene u odsustvu bilo kakvih konkretnih zakonodavnih odredbi ili jasne sudske prakse po tom pitanju (vidi, s druge strane, *Laumont protiv Francuske*, br. 43626/98, stavovi 43. *et seq.*, ECHR 2001-XI).

56. Sud primjećuje da je u ovom konkretnom predmetu pritvor za koji nije bilo odobrenja trajao jednu sedmicu – od 30. marta do 6. aprila 2004. Shodno tome, pauza između dva naloga za pritvor u konkretnom predmetu manje je značajna nego u predmetu *Baranowski* (navod gore).

57. Međutim, ta specifična karakteristika ruskog sistema predraspravnog pritvora već je razmatrana u predmetu *Khudoyorov protiv Rusije* (br. 6847/02, stavovi 145. *et seq.*, ECHR 2005-... (odlomci)). U tom predmetu, Sud je ustanovio da pritvor bez sudskog naloga ili drugog jasnog pravnog osnova nije kompatibilan sa standardom “zakonitosti” otjelotvorenim u članu 5, stav 1, mada, prema Vladinom tumačenju člana 227, stav 3. Zakona o krivičnom postupku, pritvor bez valjanog naloga ne bi mogao trajati više od dvije sedmice. Sud je zaključio da je u tom periodu “podnosilac bio u zakonskom vakuumu, koji nije bio pokriven bilo kakvom domaćom zakonskom odredbom” (*Khudoyorov*, stav 149).

58. Nadalje, u ovom konkretnom predmetu, Ustavni sud Rusije, po zahtjevu podnosioca, takvu praksu osuđuje kao neustavnu (vidi dio “Relevantni domaći zakon” u gornjem tekstu). U takvim okolnostima, Sud zaključuje da pritvor nije bio “zakonit” u smislu Konvencije.

59. Sud zaključuje da podnosiočev pritvor između 30. 3. i 6. 4. 2004. nije imao pravni osnov, te je, prema tome, bio “nezakonit”. Shodno tome, u tom smislu je došlo do kršenja člana 5, stav 1.

III. NAVODNO KRŠENJE PROCESNIH ZAHTJEVA ČLANA 5. KONVENCIJE

60. Podnosilac se žali po članu 5. Konvencije na određeni broj procesnih grešaka u vezi s njegovim pritvorom. Konkretno, rasprave pred Okružnim sudom Basmanniy, održane 3. 7. i 26. 12. 2003. i 8. 6. 2004. održane su iza zatvorenih vrata, njegovi advokati nisu mogli učestvovati u raspravi pred Okružnim sudom Basmanniy 3. 7. 2003, Okružni sud Meschanskiy nije ga pozvao na svoju raspravu 8. 6. 2004, a Sudu grada Moskve je trebalo jako dugo da razmotri njegove žalbe na produženja pritvora.

Sud je razmatrao ovaj aspekt predstvke po članu 5, stavovi 3. i 4. Konvencije, koji kaže sljedeće:

“3. Svako ko je uhapšen ili lišen slobode prema odredbama stava 1(c) ovog člana mora odmah biti izveden pred sudiju ili drugo službeno lice zakonom ovlašteno da vrši sudsku vlast i mora imati pravo na suđenje u razumnom roku ili na puštanje na slobodu do suđenja. Puštanje na slobodu može se uvjetovati garancijama o pojavljivanju na suđenju.

4. Svako kome je uskraćena sloboda hapšenjem ili lišavanjem slobode ima pravo uložiti žalbu sudu kako bi sud, u kratkom roku, razmotrio zakonitost lišavanja slobode i ukoliko ono nije bilo zakonito naložio oslobađanje.”

A. Izjave Vlade

61. Kao prvo, Vlada tvrdi da je ova pritužba nekompatibilna s Konvencijom, jer član 5, stav 4. nije primjenjiv na date rasprave, a uz to, postupak nije morao, po članu 5. Konvencije, da ponudi isti nivo garancija kao postupak po članu 6. Konvencije. Vlada se poziva na predmet *Neumeister protiv Austrije* (presuda od 27. 7. 1968, Serija A, br. 8, stav 24), gdje je Sud smatrao da “puni pismeni postupak ili usmena rasprava sa strankama, pri razmatranju takvih lijekova, bila bi izvor kašnjenja kakvo je bitno izbjeći u ovom polju”.

62. Drugo, Vlada smatra da podnosiočeva prava po članu 5. nisu prekršena. Što se tiče odsustva javnosti, po domaćem zakonu je Okružni sud Basmaniyy imao pravo da te rasprave održi bez prisustva javnosti, jer odsustvo javnosti nije nanosilo štetu podnosiočevoj odbrani, i jer je podnosiočevo suđenje svakako bilo javno.

63. Što se tiče podnosiočevog neprisustvovanja raspravi održanoj 8. 6. 2004, Vlada ukazuje na to da podnosilac nije bio pozvan na ovu raspravu, jer je vođena u okviru drugog predmeta, tj. predmeta g. Khodorkovskiya i g Kraynoprotyva. Međutim, pošto su tokom predraspravne istrage podnosilac i njegovi suoptuženici tražili da njihovi predmeti budu spojeni, sud je 8. 6. 2004. udovoljio tom zahtjevu. Po Zakonu o krivičnom postupku, konkretno po članovima 227, 228, 231. i 236. Zakona o krivičnom postupku, sud je, po sopstvenoj inicijativi i zajedno sa spajanjem predmeta, morao ponovo razmotriti mjere čuvanja primijenjene na optuženog. Shodno tome, taj dan sud nije ni izrekao ni produžio pritvor podnosiocu, već samo potvrdio njegovo važenje.

64. Što se tiče žalbe protiv odluke od 26. 12. 2003, sud je tu žalbu razmatrao samo četiri dana nakon što je podnosilac podnio svoju konačnu verziju. Što se tiče žalbe protiv odluke od 6. 4. 2004, kašnjenje je izazvala podnosiočeva braniteljica. Ona je poslala žalbu poštom, u mjesto da je dostavi lično, te podnijela dodatnu žalbu dan prije rasprave po prvoj žalbi. Sud je morao tu dodatnu žalbu poslati tužilaštvu na komentare, i ta neophodna formalnost izazvala je kašnjenje.

B. Izjave podnosioca

65. Kao prvo, podnosilac ostaje pri tome da je član 5, stav 4. primjenjiv na postupak koji se ovdje razmatra. Po njegovoj izjavi, sudska praksa Suda se razvija još od predmeta *Neumeister*. On se poziva na predmet *Winterwerp*

protiv Holandije (presuda od 24. 10. 1979, Serija A, br. 33, stav 60), gdje je Sud podcrtao sljedeće:

“Sudski postupak pomenut u članu 5, stav 4. ... istina, ne mora uvijek ići uz iste garancije kakve se traže po članu 6, stav Ipak, neophodno je da data osoba ima pristup sudu i priliku da je se sasluša bilo lično, bilo, ako je tako neophodno, kroz neki oblik zastupanja, bez čega neće imati “temeljne procesne garancije primijenjene na pitanja lišenja slobode”.”

Sud je svojim kasnijom sudskom praksom potvrdio ovakav pristup. Tako je, u predmetima *Nikolov protiv Bugarske* (br. 38884/97, stavovi 97, 30. 1. 2003) i *Migoń protiv Poljske* (br. 24244/94, stav 68, 25. 6. 2002), Sud utvrdio da postupak o pritvoru mora na adekvatan način stranama iu postupku osigurati “jednakost stranaka pred sudom”.

66. Drugo, podnosilac tvrdi da su njegova procesna prava po članu 5. prekršena. Javnost rasprave o pritvoru jedan je od suštinskih principa pravde. Sud je odlučio da te rasprave održi bez prisustva javnosti, bez da je o tome pitao strane u postupku ili naveo bilo kakve razloge.

67. Što se tiče njegovog neprisustvovanja raspravi održanoj 8. 6. 2004, podnosilac ostaje pri tome da pravo učešća u postupku za određivanje pritvora ne zavisi od prirode postupka, kako to sugerira Vlada. Poziva se na Odluku Ustavnog suda Ruske Federacije od 22. 3. 2005, koja kaže da se prisustvo pritvorenika na raspravi o njegovom pritvoru zahtijeva u svim okolnostima, bez obzira na to da li sud izriče, produžava ili potvrđuje zakonitost pritvora.

68. Što se tiče žalbe na odluku od 26. 12. 2003, podnesena je kasno, jer okružni sud nije na vrijeme izdao zapisnik sa rasprave. Što se tiče žalbe na odluku od 6. 4. 2004, Sud grada Moskve mogao je brže obaviti neophodne procesne formalnosti.

C. Ocjena Suda

1. Primjenjivost člana 5, stavovi 3. i 4, na postupak o pritvoru

69. Sud će početi od razmatranja prvog argumenta koji Vlada nudi, tj. da član 5, stav 4. nije primjenjiv na ovaj postupak. Sud primjećuje da je u fazi odlučivanja o prihvatljivosti ovo pitanje spojeno s meritumom predmeta.

70. Jeste tačno da član 5, stav 4. prvenstveno garantira pravo da se pokrene postupak kojim će o zakonitosti pritvora odlučiti sud. Upredmetu *Neumeister*, na koji se Vlada poziva u svojoj izjavi, Sud je utvrdio da termin “sud” u kontekstu člana 5, stav 4. “implicira samo da organ koji je pozvan da o tome odlučuje mora posjedovati pravosudni karakter, tj. biti nezavisan i od izvršne vlasti i od strana u predmetu; to se ni na koji način ne odnosi na postupak koji će se slijediti” (stav 24).

71. Međutim, Konvencija je “živi instrument koji se mora tumačiti u svjetlu uslova sadašnjeg vremena” (vidi, uz ostale izvore, i *Tyrer protiv*

Ujedinjenog Kraljevstva, presuda od 25. 4. 1978, Serija A, br. 26, str. 15-16, stav 31). *Neumeister* je bio jedan od prvih predmeta po članu 5; u protekle tri decenije, bivša Komisija i Sud konzistentno su tumačili član 5, stav 4, tako da on daje određene procesne garancije pritvoreniku, generalno slične onima koje se daju po članu 6, stav 1. Konvencije (vidi, naprimjer, *Winterwerp*, navod gore, str. 24, stav 60; *Sanchez-Reisse protiv Švicarske*, 21. 10. 1986, Serija A, br. 107; *Kampanis protiv Grčke*, 13. 7. 1995, Serija A, br. 318-B; te *Ilijkov protiv Bugarske*, br. 33977/96, 26. 7. 2001, stav 103). Tako je, u predmetu *Nikolov*, koji navodi podnosilac (stav 97), Sud kazao:

“Postupak vođen po članu 5, stav 4. Konvencije bi, u principu, trebao da zadovoljava, u najvećoj mogućoj mjeri u okolnostima istrage koja je u toku, osnovne zahtjeve pravičnog suđenja.”

72. Po mišljenju Suda, malo je relevantno da li sud odlučuje o zahtjevu za puštanje koji je podnijela odbrana, ili o zahtjevu za pritvor koji podnosi tužilaštvo. Takav pristup usvojene je u jednom broju novijih predmeta. Naprimjer, u predmetu *Grauzinis protiv Litvanije* (br. 37975/97, stav 33, 10. 10. 2000), Sud je odlučio da je produženje pritvorenikovog istražnog pritvora od strane okružnog suda, po zahtjevu tužioca, također moralo podrazumijevati garancije člana 5, stav 4. Konvencije (vidi i *Telecki protiv Poljske* (odluka) br. 56552/00, 3. 7. 2003).

73. Nadalje, mada Konvencija ne prisiljava države ugovornice da uspostave drugi stepen nadležnosti za razmatranje zakonitosti pritvora, “država koja uvede takav sistem mora, u principu, pritvorenicima dati iste garancije po žalbi kao i u prvom stepenu” (vidi *Navarra protiv Francuske*, presuda od 23. 11. 1993, Serija A, br. 273-B, stav 28, i *Toth protiv Austrije*, presuda od 12. 12. 1991, Serija A, br. 224, stav 84). U predmetu *Włoch protiv Poljske* (br. 27785/95, stavovi 125. *et seq.*, ECHR 2000-XI), Sud je član 5, stav 4, primijenio na postupak pred Pokrajinskim sudom Krakova, koji je produžio podnosiočev pritvor po zahtjevu tužioca, kao i na postupak pred Žalbenim sudom Krakova, koji je potvrdio zakonitost sudskog naloga o produženju podnosiočevog pritvora. Shodno tome, član 5, stav 4, primjenjiv je i na produžetak podnosiočevog pritvora i na žalbeni postupak.

74. Što se tiče pritužbe o greškama u raspravi o pritvoru od 3. 7. 2003, Sud primjećuje da je 3. 7. 2003. podnosilac bio “izveden pred sudiju” u smislu stava 3. člana 5. Shodno tome, pritužba vezana za raspravu o pritvoru održanu 3. 7. 2003. spada pod tu odredbu Konvencije.

2. Usklađenost postupka o pritvoru sa članom 5, stavovi 3. i 4.

(a) Opći principi

75. Sud primjećuje da i treći i četvrti stav člana 5, uprkos različitim formulacijama, impliciraju pravosudni karakter postupka (vidi *De Wilde*,

Ooms i Versyp presuda od 18. 6. 1971, Serija A, br. 12, str. 40, stav 76). Shodno tome, u predmetu *Schiesser protiv Švicarske* (presuda od 4. 12. 1979, Serija A, br. 34, stav 31), Sud je smatrao:

“Po članu 5, stav 3, postoji i procesni i materijalni zahtjev. Procesni zahtjev stavlja “službeno lice” pod obavezu da lično sasluša osobu koja se pred njega izvede.”

U predmetu *Brannigan i McBride protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (presuda od 26. 5. 1993, Serija A, br. 258-B, stav 58), Sud je otišao čak i dalje i smatrao:

“Sud primjećuje da uvođenje “sudije ili drugog službenog lica ovlaštenog da vrši sudsku vlast” u proces produžetka perioda pritvora ne bi, samo po sebi, stvorilo situaciju koja je u skladu sa članom 5, stav 3. Ta odredba, kao i član 5, stav 4, mora se shvatati tako da zahtijeva da je neophodno da se slijedi *postupak koji je sudskog karaktera* [naglašavanje dodano], mada taj postupak ne mora obavezno biti identičan u svakom predmetu kad je potrebna intervencija sudije.”

76. Prema tome, u principu, Sud ne vidi nikakvog razloga da pravi razliku između sudske odluke koja nameće pritvor, produžava ga ili provjerava njegovu zakonitost. Svi takvi postupci bi trebali nuditi određeni minimum procesnih garancija, a sudska praksa po stavu 4. člana 5. Konvencije je, u pravilu, primjenjiva na postupke o pritvoru koji spadaju pod član 5, stav 3. U isto vrijeme, Sud se poziva na ono što je utvrdio u predmetu *De Wilde, Ooms i Versyp protiv Belgije*, gdje je smatrao da “oblici postupka koji se traži po Konvenciji ne moraju... biti identični u svim slučajevima gdje je potrebna intervencija suda” (presuda od 18. 6. 1971, Serija A, br. 12, stav 78). Shodno tome, mada principi koji uređuju postupak pritvora po članu 5, stavovi 3. i 4, jesu slični, obim tih procesnih garancija ponekad može varirati i, u svakom slučaju, ne može biti isti kao po članu 6. Konvencije.

77. Sud primjećuje da podnositeljev pritvor u ovom predmetu ulazi u opseg člana 5, stav 1(c). U takvoj situaciji, kad se razmatra zakonitost pritvora prije istrage i suđenja, obično se traži rasprava (vidi *Sanchez-Reisse*, navod gore, stav 51, i *Assenov i drugi protiv Bugarske*, presuda od 28. 10. 1998, *Reports* 1998-VIII, stav 162, s daljim napomenama). Nadalje, postupak mora podrazumijevati dvije suprotstavljene strane i mora uvijek osigurati jednakost stranaka pred sudom – i tužioca i pritvorenika (vidi *Nikolova*, navod gore, § 59; vidi also *Graužinis*, navod gore, § 31). To naročito znači da pritvorenik treba da ima pristup dokumentima koji su u istražnom spisu, a koji su neophodni za ocjenu zakonitosti njegovog pristupa (vidi *Lamy protiv Belgije*, presuda od 30. 3. 1989, Serija A, br. 151, stav 29, i *Schöps protiv Njemačke*, br. 25116/94, stav 44, ECHR 2001-I). Pritvorenik bi također trebao imati priliku da dà komentare na argumente koje predoči tužilaštvo (vidi *Niedbala protiv Poljske*, br. 27915/95, stav 67, 4. 7. 2000). Može biti potreban i neki vid zakonskog zastupanja, konkretno kad pritvorenik nije u stanju da se sam adekvatno brani, ili u drugim posebnim okolnostima (vidi *Bouamar protiv Belgije*, presuda od 29. 2.

1988, Serija A, br. 129, stav 62; *Megyeri protiv Njemačke*, presuda od 12. 5. 1992, Serija A, br. 237-A; i *Öcalan protiv Turske* [Veliko vijeće], br. 46221/99, stav 70, ECHR 2005-...). I konačni, postoje određeni zahtjevi u pogledu obima revizije po članu 5, stav 4 (vidi *E. protiv Norveške*, presuda od 29. 8. 1990, Serija A, br. 181-A, stav 50).

78. Sud dalje primjećuje da član 5, stav 4, predviđa da se “o zakonitosti pritvora odlučuje u kratkom roku” (naglašavanje dodano). Sud će se ovom pitanju vratiti u daljem tekstu (vidi stavove 95. *et seq.*). Za sada Sud primjećuje da postoje dva aspekta ovog zahtjeva za “kratki rok”: prvo, prilika za pravnu reviziju mora se pružiti kratko nakon što osoba bude lišena slobode i, ako je to potrebno, u razumnim intervalima nakon toga (vidi *Herczegfalvy protiv Austrije*, presuda od 24. 9. 1992, Serija A, br. 244, str. 24, stav 75). Drugo, postupak revizije mora se voditi primjereno ekspeditivno.

79. Konačno, Sud naglašava da postoji prirođena veza “procesnih” i “vremenskih” aspekata člana 5, stav 4. Poštivanje procesnih garancija navedenih u stavu 77. u gornjem tekstu bi se uvijek trebala ocjenjivati u kontekstu zahtjeva za “periodičnom revizijom”, razmatranom u stavu 78. u gornjem tekstu. Drugim riječima, član 5, stav 4, ne garantira pritvoreniku pravo da dobije punu reviziju pritvora, sa svim za to vezanim garancijama procesne pravičnosti, kad god on to želi, već samo u “razumnim intervalima”. Da li su ti intervali “razumni” ili nisu treba da se ocjenjuje u datim okolnostima svakog slučaja.

(b) Primjena na predmet u razmatranju

(i) Sudski postupak u vezi s podnosiočevim pritvorom od 3. 7. do 28. 8. 2003.

80. Podnosilac se žali da je rasprava pred Okružnim sudom Basmanniy od 3. 7. 2003. održana iza zatvorenih vrata, te da njegovi advokati nisu bili u mogućnosti da učestvuju.

81. Sud primjećuje da je 3. 7. 2003. Okružni sud Basmanniy naložio da podnosilac bude u pritvoru tokom istrage. Postupak je održan bez prisustva javnosti. Podnosilac je bio prisutan, ali njegovi advokati nisu. Tužilaštvo je bilo prisutno na raspravi. Na dan 23. 7. 2003, nakon rasprave na kojoj su bili prisutni podnosiočevi advokati, ali podnosilac nije, Sud grada Moskve odbacio je podnosiočevu žalbu na nalog za pritvor od 3. 7. 2003.

82. Što se tiče činjenice da je rasprava o pritvoru 3. 7. 2003. održana iza zatvorenih vrata, Sud primjećuje da u sudskoj praksi nema nikakvog osnova koji bi podržao podnosiočevu tvrdnju da rasprave o zakonitosti predraspravnog pritvora trebaju uvijek biti otvorene za javnost (vidi *Reinprecht protiv Austrije*, br. 67175/01, 15. 11. 2005, gdje je Sud razmatrao ovo pitanje po članu 5, stav 4). Sud ne vidi bilo kakav razlog da u tom pogledu odstupi od svoje sudske prakse, te zaključuje da ovaj aspekt postupka o pritvoru *per se* ne pokreće pitanje ni po članu 5, stav 3.

83. Što se tiče neprisustvovanja podnosiočevog advokata, podnosilac ostaje pri tome da im je bilo zabranjeno da učestvuju na raspravi o pritvoru 3. 7. 2003. Kako proizilazi iz odluke Okružnog suda Basmanniy od 3. 7. 2003, podnosiočevi advokati stigli su u sud kad je rasprava o pritvoru već bila počela. Sudija im nije dozvolio da uđu u sudnicu i učestvuju u raspravi zato što nije bilo opravdanja za njihov kasni dolazak.

84. Sud pocrtava da postupak o pritvoru traži posebnu ekspeditivnost i član 5. ne sadrži bilo kakvo eksplicitno spominjanje prava na pravnu pomoć u tom pogledu. Razlika ciljeva objašnjava zašto član 5. sadrži fleksibilnije procesne zahjete nego član 6, a istovremeno je strožiji po pitanju brzine. Shodno tome, u pravilu, sudija može odlučiti da ne čeka dok pritvorenik pribavi pravnu pomoć, a vlasti nisu obavezne da mu osiguraju besplatnu pravnu pomoć u kontekstu postupka o pritvoru.

85. Međutim, nekoliko konkretnih mjera u ovom predmetu navode Sud da odstupa od ovog generalnog pravila. Kao prvo, Sud primjećuje da je rasprava o pritvoru održana isti dan kad je podnosilac uhapšen, i on je isti taj dan obaviješten o tome šta mu se stavlja na teret, kad je bio najmanje spreman da ospori argumente tužilaštva.

86. Nadalje, podnosilac je doveden pred sudiju skoro direktno iz bolnice, gdje je bio primljen u vezi sa svojim hroničnim oboljenjima. Mada podnosilac jeste bio u mogućnosti da lično učestvuje u postupku o pritvoru, njegovo zdravstveno stanje nije bilo normalno, te je, shodno tome, neki oblik pravnog zastupanja bio barem poželjan, naročito s obzirom na to da su zastupnici tužilaštva bili prisutni u sudnici.

87. Konačno, Sud naglašava da, za razliku od predmeta *Megyeri* (navod gore), podnosilac u ovom predmetu već je angažirao advokate, koje je istražitelj obavijestio o raspravi o pritvoru, i koji su bili spremni da u njoh učestvuju. Uz to, čini se da je sud u principu bio spreman da sasluša advokate i da ih je izvjesno vrijeme i čekao. Situacija u kojoj je podnosilac bio u tom smislu bliža je onoj u kojoj je bio podnosilac u predmetu *Istratii i drugi protiv Moldove* (br. 8721/05, 8705/05 i 8742/05, 27. 3. 2007). U tom predmetu, sastanak podnosilaca koji su bili u pritvoru i njihovog advokata organiziran je na takav način da je onemogućio bilo kakav povjerljiv kontakt među njima. Sud je smatrao da takva mjere nije bila opravdana u okolnostima datog predmeta (stav 90), te da se radilo o kršenju člana 5, stav 4. u tom smislu. Centralno pitanje u tom predmetu nije bilo pozitivna obaveza države da osigura pravnu pomoć pritvoreniku, već negativna obaveza države da ne ometa djelotvornu pomoć advokata u kontekstu postupka o pritvor (stav 88). Po mišljenju Suda, ovaj problem je i u srži pritužbe koja se razmatra u ovom predmetu.

88. Kako proizilazi iz odluke Suda grada Moskve od 23. 7. 2003, sudija je isključio advokate iz postupka jer "rasprava je već bila počela i bila je zatvorena za sve koji u njoj nisu učestvovali". Međutim, ovakvo isključenje javnosti nije se, kao takvo, odnosilo na advokate podnosioca. Ako se

isključenje advokata zasnivalo na tome da karakter rasprave nije javan, odluka domaćeg sudije bila je očigledno neracionalna.

89. Nadalje, Sud ne može da otkrije bilo kakav razlog zašto bi prisustvo advokata u toj fazi moglo biti suprotno interesima pravde (vidi, *mutatis mutandis*, *John Murray protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 8. 2. 1996, *Reports* 1996-I, stav 66). Sud prihvata da su advokati mogli stići sa zakašnjenjem, te da je moglo biti prihvatljivo da se rasprava počne bez čekanja na njih. Međutim, Sud ne vidi nikakav razlog da ih se isključi iz postupka nakon što su stigli. Čak i da je njihovo zakašnjenje produžilo raspravu, ništa ne ukazuje na to da je postojala bilo kakva posebna hitnost u pribavljanju naloga o pritvoru, s obzirom na to da je podnosilac već bio uhapšen. U rezimeu, Sud smatra da je u datim okolnostima domaći sudija pokazao pretjeranu strogost time što nije dozvolio podnosiočevim advokatima da učestvuju u postupku.

90. Sud primjećuje da su podnosiočevi advokati bili prisutni pred žalbenim sudom, gdje su bili u mogućnosti, barem u principu, da iznesu pravnu argumentaciju kojom traže da podnosilac bude pušten. U kontekstu člana 6, Sud obično razmatra postupak u cjelini; međutim, to pravilo nije bez izuzetaka, naročito kad se radi o pritvoru do suđenja. Okrenuvši se ovom predmetu, Sud primjećuje da je nalog za pritvor od 3. 7. 2003. odmah stupio na snagu. Shodno tome, čak i da žalbeni sud jeste konačno saslušao podnosiočeve advokate, do tog vremena podnosilac je već proveo dvadeset dana u pritvoru. S obzirom na protok vremena, Sud ne može prihvatiti takvu retroaktivnu validaciju procesno neispravnog naloga za pritvor kojeg je izdao Okružni sud. Sud zaključuje da prisustvo advokata pred Sudom grada Moskve nije ispravilo te neispravnosti u postupku pred Okružnim sudom.

91. U svjetlu gore navedenog, Sud zaključuje da je isključenje podnosiočevih advokata iz rasprave o pritvoru održane 3. 7. 2003, u konkretnim okolnostima ovog predmeta, negativno djelovalo na podnosiočevu mogućnost da izloži svoju argumentaciju, te nije bilo opravdano interesima pravde. Shodno tome, podnosiočev pritvor između 3. 7. i 28. 8. 2003. naložen je kao rezultat postupka koji nije ponudio minimalne procesne garancije implicirane u članu 5, stav 3. Konvencije. Shodno tome, Sud utvrđuje da je došlo do kršenja te odredbe.

(ii) *Sudski postupak u vezi s podnosiočevim pritvorom od 26. 12. 2003. do 30. 3. 2004.*

92. Podnosilac se dalje žali da je rasprava pred Okružnim sudom Basmanniy od 26. 12. 2003. održana iza zatvorenih vrata, te da je Sudu grada Moskve trebalo previše vremena da razmotri njegovu žalbu na nalog za pritvor koji je na taj datum izdao Okružni sud Basmanniy.

93. Sud primjećuje da je 26. 12. 2003. Okružni sud Basmanniy naložio produžetak podnosiočevog pritvora do 30. 3. 2004. Rasprava je održana bez

prisustva javnosti. Podnosiočevu žalbu na nalog o pritvoru od 26. 12. 2003. Sud grada Moskve odbacio je 9. 2. 2004, tj. 44 dana kasnije.

94. Što se tiče činjenice da je rasprava 26. 12. 2003. održana bez prisustva javnosti. Sud ne vidi nikakav razlog za odstupanje od svog ranijeg zaključka, da nije bilo nikakvih posebnih okolnosti da se traži da se postupak o pritvoru vodi javno (vidi stav 82. u gornjem tekstu). Što se tiče vremena u kojem je razmotrena podnosiočeva žalba na nalog za pritvor, taj aspekt slučaja traži dalju pažnju.

(α) Opći principi kojima se rukovodi zahtjev “što kraćeg roka”

95. Sud pocrtava da član 5, stav 4. Konvencije, u garanciji da osobe koje su u pritvoru imaju pravo da pokrenu postupak kojim će osporiti zakonitost tog pritvora, proglašava i pravo, nakon pokretanja takvog postupka, da se u što kraćem roku donese sudska odluka u pogledu zakonitosti pritvora i, ako se dokaže da je nezakonita, da se naloži njeno ukidanje (vidi *Baranowski protiv Poljske* [Veliko vijeće], br. 28358/95, ECHR 2000). Postoji posebna potreba za brzim odlučivanjem o zakonitosti pritvora, u slučajevima kad predstoji suđenje, jer optuženik treba u potpunosti da uživa korist principa pretpostavke nevinosti (vidi *Ilowiecki protiv Poljske*, br. 27504/95, stav 76, 4. 10. 2001).

96. Kad domaći zakon predviđa žalbeni sistem, i žalbeno tijelo mora poštivati zahtjeve člana 5, stav 4, naročito u pogledu brzine revizije naloga za pritvor koji je izrekao niži sud, a koju vrši to apelaciono tijelo. U isto vrijeme, standard “u što kraćem roku” manje je strog kad se radi o postupcima pred žalbenim sudom. U tom kontekstu, Sud pocrtava da je svrha prava na sudske revizije koju garantuje član 5, stav 4. prvenstveno da se izbjegne proizvoljnost u lišenju slobode. Međutim, ako sud potvrdi pritvor, mora se smatrati zakonitim i neproizvoljnim, čak i kad postoji mogućnost žalbe. Kasniji postupci manje se bave proizvoljnošću, ali daju dodatne garancije, koje su prvenstveno usmjerene na ocjenu primjerenosti nastavka pritvora (vidi *Tjin-a-Kwi i Van Den Heuvel protiv Holandije*, br. 17297/90, odluka Komisije od 31. 3. 1993). Shodno tome, Sud se manje bavi brzinom postupka pred žalbenim sudom, ako je nalog koji se revidira izrekao sud i pod uslovom da je procedura koju je taj sud slijedio bila sudskeg karaktera i pritvoreniku dala odgovarajuće procesne garancije (vidi, *mutatis mutandis*, *Vodeničarov protiv Slovačke*, br. 24530/94, stav 33, 21. 12. 2000).

97. Sud primjećuje da je utvrdio da kašnjenja od 23 dana na jednom nivou nadležnosti, a 43 i 32 na druga dva nivoa nadležnosti, nisu kompatibilni sa članom 5, stav 4 (vidi, pojedinačno u tom pogledu, *Rehbock protiv Slovenije*, br. 29462/95, stavovi 82-88, ECHR 2000-XII; *Jablonski protiv Poljske*, br. 33492/96, stavovi 91-94, 21. 12. 2000; i *G.B. protiv Švicarske*, br. 27426/95, stavovi 34-39, 30. 12. 2000). S druge strane, u predmetu *Rokhlina protiv Rusije* (br. 54071/00, stav 79, 7. 4. 2005), gdje je

ukupno trajanje postupka bilo 41 dan za dva nivoa nadležnosti, Sud nije utvrdio kršenje člana 5, stav 4. Konvencije. U tom predmetu, Sud je naročito primijetio da je podnosilac tražio dozvolu da se lično pojavi pred apelacionim sudom, te da je zbog toga sud morao odgoditi postupak za jednu sedmicu. U još jednom novijem ruskom predmetu (*Mamedova protiv Rusije*, br. 7064/05, stav 96, 1. 6. 2006), Sud je utvrdio da kašnjenja od 36, 29 i 26 dana nisu kompatibilna sa članom 5, stav 4, naglasivši da se cijelo trajanje žalbenog postupka može pripisati vlastima.

(β) Primjena na predmete u razmatranju

98. Sud primjećuje da je žalba na odluku od 26. 12. 2003. razmatrana u roku od 44 dana. Sam po sebi, taj period nije beznačajan (vidi *Mamedova*, navod gore). Sud će sad razmotriti u kojoj mjeri se to može pripisati podnosiocu, kako to sugerira Vlada.

99. Sud primjećuje da je “preliminarnu žalbu” na odluku od 26. 12. 2003. odbrana podnijela 29. 12. 2006. Međutim, ona nije sadržavala detaljno obrazloženje, jer zapisnik sa rasprave odbrani još nije bio stavljen na raspolaganje. Na dan 23. 1. 2004, nakon što je sud usvojio zapisnik sa rasprave, odbrana podnosi konačnu verziju osnova za žalbu. Sud grada Moskve razmatra je 9. 2. 2004, odnosno 17 dana kasnije. Sud u vezi s tim pocrtava da niži standard “procesnih garancija” u pitanjima lišenja slobode (u poređenju sa zahtjevom “pravičnosti” po članu 6, stav 1. – vidi *Reinprecht*, navod gore, stav 40), treba da ima protutežu u višem standardu brzine (vidi, *mutatis mutandis*, *Hutchison Reid protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 50272/99, stav 79, ECHR 2003-IV). Sud zaključuje da se period od 23. 1. do 9. 2. u potpunosti može pripisati vlastima.

100. Nadalje, podnosilac tvrdi da odbrana nije imala mogućnost da podnese žalbu do 22. 1. 2004, kad je prvostepeni sud odbacio njihove komentare na zapisnik sa rasprave. Moguće je zamisliti da bez konačne verzije zapisnika, odbrana nije u mogućnosti da izradi svoju konačnu verziju žalbe. Shodno tome, u principu, ovaj period može se uključiti u ukupno trajanje žalbenog postupka. Vlada tvrdi, pak, da su podnosiočevi advokati odgovorni za barem dio tog perioda. Prema tome, zapisnik sa rasprave potpisan je 5. 1. 2004, ali je primjerak tog zapisnika g. Rivkin, podnosiočev advokat, dobio tek 14. 1. Nadalje, komentari odbrane na zapisnik sa rasprave do suda su došli tek 22. 1. 2004.

101. Međutim, Sud primjećuje da, mada zapisnik sa rasprave jeste potpisan 5. 1. 2004, nejasno je kad je bio dostupan odbrani. U svakom slučaju, po članu 259. Zakona o krivičnom postupku, zapisnik sa rasprave treba da bude potpisan u roku od 3 dana; u ovom slučaju, sud nije ispoštovao taj rok. Moguće je zamisliti da se dalja kašnjenja u određenoj mjeri mogu pripisati javnim praznicima. Međutim, javni praznici nisu valjan izgovor za kašnjenje u razmatranju zahtjeva za oslobađanje (vidi *E. protiv Norveške*, navod gore, stav 66). Shodno tome, čak i kad se uzme u obzir

argument Vlade, Sud smatra da se barem deset dana perioda od 26. 12. 2003. do 22. 1. 2004. može pripisati vlastima.

102. Ukupno gledano, vlasti su odgovorne za barem 27 dana od ukupnog trajanja žalbenog postupka. Vlada se pred Sudom nije izjasnila da su u određivanje zakonitosti podnosiočevog pritvora bila uključena složena pitanja. Čak i da su sudovi sav taj period proveli baveći se tim spisom, to ih ne bi izuzelo od obaveze da žalbu razmotre brzo. Sud zaključuje da žalbeni postupak nije bio u saglasnosti sa zahtjevom "u što kraćem roku" iz člana 5, stav 4. Shodno tome, utvrđuje da je došlo do kršenja člana 5, stav 4. Konvencije.

(iii) Sudski postupak u vezi s podnosiočevim pritvorom od 6. 4. 2004. od 8. 6. 2004.

103. Podnosilac se žalio da je Sudu grada Moskve trebalo previše vremena da razmotri njegovu žalbu protiv produžetka naloga za pritvor od 6. 4. 2004.

104. Sud primjećuje da je 6. 4. 2004. Okružni sud Meschanskiy odlučio da podnosilac treba da ostane u pritvoru tokom suđenja. 67 dana kasnije, 9. 6. 2004, Sud grada Moskve potvrdio je odluku od 6. 4. 2004. Podnosilac tvrdi da revizija naloga za pritvor od 6. 4. 2004. nije bila "u najkraćem mogućem roku". Vlada tvrdi da je kašnjenje izazvano ponašanjem samog podnosioca, konkretno činjenicom da je podnosilac na dan 26. 5. 2004. podnio dodatnu argumentaciju. Kao rezultat toga, sud je morao da odgodi raspravu do 9. 6. 2004.

105. Sud primjećuje da advokati odbrane zaista jesu djelimično odgovorni za kašnjenje. Umjesto da je predaju lično, žalbu su poslali poštom. Nadalje, ništa ne ukazuje na to da je postojala istinska potreba da se 26. 5. 2004. dostavlja nova argumentacija za žalbu, umjesto da se relevantni argumenti usmeno iznesu na raspravi po žalbi.

106. Sud, pak, primjećuje, da je tužilaštvu i privatnim tužiocima trebalo nekoliko sedmica da sastave komentare na podnosiočevu prvu izjavu o osnovama žalbe. Sud grada Moskve to je primio 22. 4. 2004, ali tek 20. 5. 2004. su opservacije koje su bile odgovor na žalbu došle do advokata odbrane. Nadalje, sudu je trebala još jedna sedmica da od stranaka dobije pismene komentare na dodatne osnove za žalbu koje je podnijela odbrana, te da zakaže novi datum rasprave.

107. Vlada ne tvrdi da se u određivanju zakonitosti podnosiočevog pritvora pred drugostepenim sudom radilo o složenim pitanjima. Čak i pod pretpostavkom da je složenost ovog predmeta bila prosječna, nema ničega što ukazuje na to da je postojala potreba da se pribave dva seta pismenih opservacija od stranaka.

108. Zbirno gledano, Sud zaključuje da se period od 22. 4. 2004. do 9. 6. 2004 (jedan mjesec i sedamnaest dana) može pripisati vlastima. Sud primjećuje da je u predmetu *Jablonski* (navod gore, stav 93) smatrao da

“postoji posebna potreba da se brzo odlučuje o zakonitosti pritvora u predmetima u kojima je suđenje izvjesno”. U svjetlu gore navedenog, Sud zaključuje da je vrijeme potrošeno na razmatranje žalbe na nalog o pritvoru od 6. 4. 2004. bilo pretjerano. Shodno tome, u tom pogledu je došlo do kršenja člana 5, stav 4.

(iv) Sudski postupak u vezi sa podnosiocевim pritvorom od 8. 6. do 10. 9. 2004.

109. Podnosilac se žalio da nije bio pozvan na raspravu od 8. 6. 2004, kad je Okružni sud Meschanskiy odlučio da mu produži pritvor, a da je tužilaštvo bilo prisutno (vidi stav 25 u gornjem tekstu). Vlada tvrdi da podnosilac i njegovi advokati nisu bili pozvani jer se rasprava ticala drugog krivičnog predmeta (konkretno, predmeta g. Khodorkovskiya i g. Kraynova). Međutim, mišljenje Suda je da ta činjenica nije naročito relevantna: mada tehnički rasprava jeste održana u vezi s drugim krivičnim predmetom, odluka suda ticala se direktno ovog podnosioca. Nema ničega što ukazuje na to da sud nije pretpostvio da će se stvar tako razvijati, ili da nije bio u mogućnosti da odgodi raspravu da bi osigurao podnosiocевo lično prisustvo

110. Nadalje, Vlada tvrdi da je na dan 8. 6. 2004. sud jednostavno potvrdio validnost ranije izrečene mjere. Vlada se može shvatiti tako da sugerira da je zahtjev iz člana 5, stav 4. ispunjen revizijom koja se desila 6. 4. 2004.

111. Po mišljenju Suda, ta odluka sama po sebi podnosioca ne lišava prava po članu 5, stav 4. Zapravo, na dan 6. 4. 2004. Okružni sud Meschanskiy odlučio je da podnosilac treba da ostane u pritvoru do suđenja, a ta odluka predstavljala je zakonit osnov za podnosiocев kontinuirani pritvor za narednih šest mjeseci (vidi član 255. Zakona o krivičnom postupku, navod gore u stav 32. u gornjem tekstu). Na dan 15. 4. 2004. sud je odbacio zahtjev za puštanje koji je podnijela odbrana.

112. Međutim, uz protok vremena su osnovi za ovakav pritvor tokom istrage, po samoj svojoj prirodi, podložni promjeni, čak i kad “zakonit osnov” za pritvor i dalje postoji. U ovom predmetu je bilo prošlo više od sedam sedmica kad je Okružni sud Meschanskiy odlučio da razmatra nastavak podnosiocевog pritvora. Nadalje, domaći zakon obavezuje sud da se *proprio motu* vrati pitanju pritvora (vidi Vladin podnesak u tom smislu; vidi i član 231. Zakona o krivičnom postupku citiran u stavu 32. u gornjem tekstu). U takvim okolnostima, Sud smatra da je podnosilac imao pravo na pravu sudsku reviziju zakonitosti svog pritvora, uz sve garancije koje implicitno predviđa član 5, stav 4. Konvencije.

113. Sud smatra da, kao generalno pravilo, pritvorenik treba da ima pravo da učestvuje u raspravi gdje se razmatra njegov pritvor (vidi stav 77. u gornjem tekstu). Mogući izuzeci od ovog pravila se mogu pretpostaviti: Sud u vezi s tim primjećuje da “da bi se odredilo da li neki postupak daje adekvatne garancije, mora se uzeti u obzir konkretna priroda okolnosti u

kojima se takav postupak odvija” (vidi *Van Droogenbroeck protiv Belgije*, presuda od 24. 6. 1982, Serija A, br. 50, str. 24, stav 47). Lično prisustvo pritvorenika uvijek je obavezno kad sud mora da ocijeni njegovu ličnost, rizik od bjekstva ili njegovu predispoziciju za nova krivična djela, kad sud mijenja osnov za pritvor ili kad produžava pritvor nakon što je protekao značajan vremenski period (vidi *Graužinis*, navod gore, stavovi 33-34; vidi i *Mamedova protiv Rusije*, navod gore, stav 75). Sud primjećuje da odluka od 8. 6. 2004. nije sadržavala nikakvo obrazloženje kojim se potkrepljuje odluka suda da produži podnosiočev pritvor po nalogu. U takvim okolnostima, Sud zaključuje da pitanja koja su se razmatrala na raspravi od 8. 6. 2004. jesu tražila prisustvo ne samo njegovih advokata, već i samog podnosioca.

114. Na kraju, Sud primjećuje da su podnosiočevi advokati bili prisutni na raspravi po žalbi 29. 7. 2004. Sud smatra da je, u principu, dozvoljeno da žalbeni sud koji razmatra nalog za pritvor koj je izdao sud niže instance razmatra razmatra to samo u prisustvu advokata tog pritvorenika. Međutim, to je tako samo kad je rasprava pred prvostepenim sudom osigurala dovoljne procesne garancije. U ovom slučaju, podnosilac je bio odsutan s arasprava na oba nivoa nadležnosti, a njegovi advokati bili su prisutni samo pred žalbenim sudom. Nadalje, žalba je razmatrana pedeset dana nakon rasprave održane 8. 6. 2004. U takvim okolnostima, Sud zaključuje da prisustvo podnosiočevih advokata pred žalbenim sudom nije ispravilo situaciju koja je predmet pritužbe.

115. Zbirno gledano, Sud zaključuje da je podnosilac bio lišen djelotvorne revizije zakonitosti svog kontinuiranog pritvora. Shodno tome, utvrđuje da je došlo do kršenja člana 5, stav 4. Konvencije.

IV NAVODNO MIJEŠANJE U PRAVO NA POJEDINAČNU PREDSTAVKU (ČLAN 34. KONVENCIJE)

116. Podnosilac izjavljuje da mu u periodu od 22. 3. do 12. 4. 2004, dok je bio u pritvoru, nije bilo dozvoljeno da se sastane sa jednim od svojih advokata, gđpm Liptser, koja ga zatupa pred Sudom. Tvrdi da je to predstavljalo mijesanje u njegov pravo na pojedinačnu predstavku, garantirano članom 34. Konvencije. U relevantnom dijelu, član 34. kaže sljedeće:

“Sud može da prima predstavke od svake osobe.... koja tvrdi da je žrtva povrede prava ustanovljenih Konvencijom ili Protokolima uz nju. Visoke strane ugovornice obavezuju se da ni na koji način ne ometaju stvarno rješenje ovog prava.”

117. Po Vladi, gđa Ms Liptser tražila je sastanak sa podnosiocem u dva navrata: 23. i 30. 3. 2004. Međutim, nije imala odgovarajuće sudsko ovlaštenje; shodno tome, uprava pritvorskog centra nije joj dozvolila da se sastane sa podnosiocem. Čim je dobila takvo ovlaštenje, omogućen joj je pristup klijentu. Nadalje, u tom periodu je podnosilac imao nekoliko

sastanaka sa drugim advokatima, konkretno s g. Krasnovim, g. Rivkinom, g. Baruom, gđom Lvovom, gđom Simonovom i g. Sharoprotivom. U zaključku, Vlada negira bilo kakvo miješanje u podnosiočevo pravo po članu 34. Konvencije.

118. Sud pocrtava da pravo na pojedinačnu predstavku po članu 34. djelotvorno funkcionira samo ako podnosilac može slobodno komunicirati sa Sudom, bez bilo kakvog pritiska vlasti (vidi *Akdivar i drugi protiv Turske*, br. 21893/93, *Reports* 1996-IV, stav 105). U tom kontekstu, "pritisak" uključuje ne samo direktnu prisilu, već i druge neprimjerene indirektno radnje usmjerene ka tome da podnosiocima obeshrabre od traženja lijeka po Konvenciji, kao što su mjere koje ograničavaju podnosiočev kontakt sa advokatima (vidi *Öcalan*, navod gore, stavovi 197. *et seq.*) ili druge vrste miješanja u njihove profesionalne aktivnosti. Pri razmatranju da li je ova konkretna mjera koju su vlasti primijenile bila, ili nije bila, u skladu sa članom 43, Sud ponekad razmatra praktične efekte takve mjere po mogućnost podnosioca da ostvari svoje pravo na pojedinačnu predstavku (vidi *Ahmet Özkan i drugi protiv Turske*, br. 21689/93, stavovi 416. i 417, 6. 4. 2004). Međutim, u nekim slučajevima Sud utvrđuje kršenje ove odredbe čak i u odsustvu bilo kakvih vidljivih negativnih elemenata mjere koja je predmet žalbe (vidi *McShane protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, br. 43290/98, stav 151, 28. 5. 2002).

119. Okrećući se ovom predmetu, Sud primjećuje da je jedan od podnosiočevih advokata morao da pribavi određena dodatna ovlaštenja da bi se s njim mogao sastati. U principu, pretjerane formalnosti u takvim stvarima mogu *de facto* spriječiti potencijalnog podnosioca da uživa svoje pravo na pojedinačnu predstavku. Međutim, čini se da je u ovom slučaju bilo sasvim jednostavno ispuniti domaće formalnosti i da je problem lako riješen. Nadalje, u periodu koji se razmatra, podnosilac je imao nekoliko sastanaka sa svojim drugim advokatima, naročito s g. Baruom, koji ga također zastupa u postupku pred ovim Sudom. Ograničenje koje je predmet pritužbe trajalo je manje od tri sedmice, a ništa ne ukazuje na to da je imalo bilo kakve negativne posljedice, bilo teoretske ili praktične, po postupak pred ovim Sudom. U takvim okolnostima, Sud zaključuje da nije došlo do kršenja člana 34.

V PRIMJENA ČLANA 41. KONVENCIJE

120. Član 41. Konvencije predviđa:

"Kada Sud utvrdi prekršaj Konvencije ili Protokola uz nju, a unutrašnje pravo Visoke strane ugovornice u pitanju omogućava samo djelimičnu odštetu, Sud će, ako je to potrebno, pružiti pravično zadovoljenje oštećenoj stranci."

121. Vlada je uložila prigovor da zahtjevi za pravično zadovoljenje nisu sadržavali ime podnosioca, niti pozivanje na broj predavke. Sud prima na znanje Vladin prigovor u tom smislu; međutim, bez obzira na taj previd

podnosiočevih advokata, Sud prihvata da se podneseni zahtjevi odnose na predmet u razmatranju. Stoga će razmatrati podneske stranak po članu 41. u meritumu.

A. Šteta

1. Materijalna šteta

122. Podnosilac traži 1.055.906 američkih dolara (USD) na ime materijalne štete proizašle iz njegovog nezakonitog pritvora, te nemogućnosti da se bavi svojim profesionalnim aktivnostima. Podnosilac je tu sumu izračunao na osnovu svojih godišnjih primanja prijavjenih za 2002. godinu, godinu prije one kad je uhapšen. Svoj zahtjev potkrepljuje kopijom svoje poreske prijave, gdje navodi da je tokom 2002. godine primio 30.680.967 ruskih rubalja (RUB), odnosno 974.680 USD, kao dividendu od kompanije “Group Menatep Limited” koja je locirana na Gibraltaru.

123. Vlada izjavljuje da su podnosiočevi zahtjevo “nepotkrijepljeni i nerazumni”. Vlada ukazuje na to da je 25. 11. 2004. i 18. 5. 2006. Sud većinu njegovih pritužbi proglasio neprihvatljivim. Nadalje, Vlada tvrdi da je njegov način izračunavanja materijalne štete pogrešan, te da nema nikakve veze sa njegovim stvarnim izvorom prihoda.

124. Što se tiče uzrokovane materijalne štete, Sud ne vidi uzročno-posljedičnu vezu između navodnih materijalnih gubitaka i kršenja utvrđenih u ovom predmetu. Sud, shodno tome, odlučuje da se podnosiočevi zahtjevi pod ovim naslovom odbacuju.

2. Nematerijalna šteta

125. Podnosilac dalje traži 300.000 eura (EUR) za nematerijalnu štetu. Tvrdi da je njegovo pravo na ličnu slobodu prekršeno kroz trinaest mjeseci pritvora u teškim uslovima. Naglašava da je njegova patnja pogoršana njegovim lošim zdravljem.

126. Vlada smatra da su ti zahtjevi nepotkrijepljeni i pretjerani. Vlada isto tako ukazuje da je vrijeme koje je podnosilac proveo u pritvoru oduzeto od kazne izrečene presudom.

127. Sud primjećuje da su pritužbe po članu 3 (u vezi s uslovima pritvora i navodnog nedostatka medicinske pomoći) i članu 5, stav 3 (u vezi sa dužinom pritvora) proglašene neprihvatljivima. S druge strane, Sud smatra da je razumno pretpostaviti da podnosilac jeste pretrpio određenu količinu teškoće i frustracije, uzrokovanu nedostacima u postupku o pritvoru, a naročito nezakonitim pritvorom između 31. 3. i 6. 4. 2004. Shodno tome, odlučujući ravnopravno, kako to traži član 41. Konvencije, Sud podnosiocu dodjeljuje 3.000 eura na ime nematerijalne štete, plus porezi kojima ta suma može podlijegati.

B. Troškovi

128. Podnosilac traži naknadu za troškove advokata, u iznosu od 28.285 eura. Taj zahtjev potkrepljuje ugovorom između gđe Liptser i g. Viktora Lebedeva o zatupanju g. Platona Lebedeva pred Evropskim sudom. Ugovor se odnosi na kršenje članova 3. i 5. Konvencije. Podnosilac je predočio i potvrdu iz advokatske kancelarije br. 10, kojom se potvrđuje da je između februara i juna 2004. godine, gđa Liptser primila 990.190 rubalja za rad na podnosiočevom predmetu.

129. Vlada izjavljuje da je podnosiočev zahtjev za naknadu troškova nije neophodan i razuman, jer daleko prevazilazi "prosječni nivo zakonskog zastupanja". Vlada isto tako ukazuje na to da ugovor s advokatima nije potpisao podnosilac lično, već njegov brat, g. Viktor Lebedev.

130. Sud pocrtava da se po članu 41. Konvencije može tražiti samo povrat onih troškova koji su stvarno i neophodno nastali i koji su u svojoj količini razumni (vidi, naprimjer, *Stašaitis protiv Litvanije*, br. 47679/99, stavovi 102-03, 21. 3. 2002; vidi i *McCann i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, presuda od 27. 9. 1995, Serija A, br. 324, stav 220).

131. Sud smatra da, mada ugovor s advokatom jeste potpisao podnosiočev brat, sve to je učinjeno u interesu podnosioca. Nadalje, sve ukazuje na to da je suma navedena u ugovoru (990.190 rubalja) plaćena za rad podnosiočevog advokata u ovom predmetu. Drugim riječima, taj trošak jeste "zaista nastao". Sud dalje primjećuje da je ukupna količina rada podnosiočevih advokata bila značajna. Međutim većina podnosiočevih pritužbi po Konvenciji je odbačena; u takvim okolnostima, Sud smatra da podnosilac može potraživati samo dio sume zaista plaćene advokatu. S obzirom na informacije kojima raspolaže, Sud podnosiocu dodjeljuje sumu od 7.000 eura plus porezi kojima ta suma može podlijevati.

C. Zatezna kamata

132. Sud smatra da je primjereno da se zatezna kamata zasniva na sporednoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke, kojoj će se dodati tri procentna boda.

IZ OVIH RAZLOGA, SUD

1. odbacuje jednoglasno Vladine preliminarne prigovore u vezi s neiscrpljenjem domaćih lijekova i podnosiočevog statusa žrtve;

2. *odlučuje* jednoglasno da je došlo do kršenja člana 5, stav 1(c) Konvencije, u pogledu podnosiočevog nezakonitog pritvora između 31. 3. i 6. 4. 2004. godine;
3. *odlučuje* sa četiri glasa naspram tri da je došlo do kršenja člana 5, stav 3. Konvencije, u pogledu podnosiočevog pritvora od 3. 7. 2003. do 28. 8. 2003. godine;
4. *odlučuje* sa pet glasova naspram dva da je došlo do kršenja člana 5, stav 4. Konvencije, u pogledu kašnjenja u reviziji naloga o pritvoru Suda grada Moskve od 26. 12. 2003. godine;
5. *odlučuje* jednoglasno da je došlo do kršenja člana 5, stav 4. Konvencije, u pogledu kašnjenja u reviziji naloga o pritvoru Suda grada Moskve od 6. 4. 2004. godine;
6. *odlučuje* jednoglasno da je došlo do kršenja člana 5, stav 4. Konvencije, u pogledu podnosiočevog neprisustvovanja raspravi o pritvoru održanoj 8. 6. 2004. godine;
7. *odlučuje* jednoglasno da to što podnosilac privremeno nije bio u mogućnosti da se sastane sa jednim od svojih advokata nije predstavljalo okolnosti koje znače da država nije ispunila svoju obavezu po članu 34. Konvencije;
8. *odlučuje* jednoglasno
 - (a) da odgovorna država ima isplatiti podnosiocu, u roku od tri mjeseca od datuma kad ova presuda postane konačna u skladu sa članom 44, stav 2. Konvencije, sljedeće sume, koje će se konvertirati u nacionalnu valutu odgovorne države po kursnoj listi koja će važiti na dan isplate:
 - (i) 3.000 EUR (tri hiljade eura) na ime nematerijalne štete;
 - (ii) 7.000 EUR (sedam hiljada eura) na ime troškova;
 - (iii) sve poreze kojima gore navedene sume mogu podlijevati.
 - (b) da će od isteka gore navedenog roka od tri mjeseca, pa do isplate, gore navedene sume podlijevati osnovnoj kamati, po stopi koja je jednaka sporednoj kamatnoj stopi Evropske centralne banke za period kašnjenja, plus tri procentna boda;

9. *odbacuje* jednoglasno preostali dio podnosiočevog zahtjeva za pravično zadovoljenje.

Izrađeno na engleskom jeziku i pismeno dostavljeno na dan 27. 10. 2007. godine, u skladu s pravilom 77, stavovi 2. i 3. Pravila Suda.

Søren NIELSEN
Sekretar

Christos ROZAKIS
Predsjednik

© **Vijeće Evrope/Evropski sud za ljudska prava, 2012.**

Zvanični jezici Evropskog suda za ljudska prava su engleski i francuski. Ovaj prevod naručen je uz podršku Zaklade za ljudska prava Vijeća Evrope (www.coe.int/humanrightstrustfund). Nije obavezujući po Sud, niti Sud preuzima bilo kakvu odgovornost za njegov kvalitet. Može se preuzeti iz HUDOC baze podataka Evropskog suda za ljudska prava (<http://hudoc.echr.coe.int>) ili iz bilo koje druge baze podataka s kojom ga je Sud podijelio. Može se reproducirati u nekomercijalne svrhe, pod uslovom da se navede puni naziv predmeta, zajedno s gore navedenom naznakom autorskih prava i pozivanjem na Zakladu za ljudska prava. Ako će se ijedan dio ovog prevoda koristiti u komercijalne svrhe, molimo obratite se na publishing@echr.coe.int.

© **Council of Europe/European Court of Human Rights, 2012.**

The official languages of the European Court of Human Rights are English and French. This translation was commissioned with the support of the Human Rights Trust Fund of the Council of Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). It does not bind the Court, nor does the Court take any responsibility for the quality thereof. It may be downloaded from the HUDOC case-law database of the European Court of Human Rights (<http://hudoc.echr.coe.int>) or from any other database with which the Court has shared it. It may be reproduced for non-commercial purposes on condition that the full title of the case is cited, together with the above copyright indication and reference to the Human Rights Trust Fund. If it is intended to use any part of this translation for commercial purposes, please contact publishing@echr.coe.int.

© **Conseil de l'Europe/Cour européenne des droits de l'homme, 2012.**

Les langues officielles de la Cour européenne des droits de l'homme sont le français et l'anglais. La présente traduction a été effectuée avec le soutien du Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme du Conseil de l'Europe (www.coe.int/humanrightstrustfund). Elle ne lie pas la Cour, et celle-ci décline toute responsabilité quant à sa qualité. Elle peut être téléchargée à partir de HUDOC, la base de jurisprudence de la Cour européenne des droits de l'homme (<http://hudoc.echr.coe.int>), ou de toute autre base de données à laquelle HUDOC l'a communiquée. Elle peut être reproduite à des fins non commerciales, sous réserve que le titre de l'affaire soit cité en entier et s'accompagne de l'indication de copyright ci-dessus ainsi que de la référence au Fonds fiduciaire pour les droits de l'homme. Toute personne souhaitant se servir de tout ou partie de la présente traduction à des fins commerciales est invitée à le signaler à l'adresse suivante : publishing@echr.coe.int